

I. FAMILIA SI NAȘTEREA ARTISTULUI: ÎNCEPUTURI ȘI PLECAREA LA PARIS

Jean-Antoine Watteau s-a născut la Valenciennes și a fost botezat la biserica Saint-Jacques din aceeași localitate, la 10 decembrie 1684. Era al doilea băiat, după Jean-François, botezat la 4 iunie 1682, al lui Jean-Philippe Watteau și al soției sale legitime, Michelle Lardenois. Jean-Philippe, primul din cei zece copii ai lui Bartholomé Watteau, se căsătorise la 20 de ani, în 1680, cu Michelle Lardenois, care era cu șapte ani mai în vîrstă decît el: căsătorie altminteri destul de grăbită pentru că lăsa să se presupună că, la o lună de la logodnă, consfințirea civilă și religioasă n-a făcut decît să confirme un fapt gata împlinit.

Trebuie reținut însă de la început că numele Watteau, acceptat prin tradiție, comportă numeroase variante, datorită dialectului regional și totalei neorînduiei ortografice care domnea în acea vreme. Chiar pictorul semna „Wateu“ procesul verbal de recepție la Academia Regală și scrisorile personale.

Adăugarea unui al doilea „t“, chiar dacă s-a impus, este de dată foarte recentă. Cunoscătorii au semnalat succesiv, încă din 1586, numele unui strămoș, negustor de mărunțișuri, de fel din Enghien, lîngă Mons, pe nume Denis Wasteau și al altuia, Watier Blancpain, zis Watiau. Această poreclă implică un joc de cuvinte, „Wateau“ însemnînd prăjitură – „gîteau“ – în dialectul respectiv. Ea s-a alăturat numelui lui Blancpain, deși acesta era de meserie țesător și nu cofetar. Unul din cei mai buni biografi ai pictorului,

Virgile Josz, a descoperit chiar un brutar pe nume „Vas-tôt”², răsplătit încă în 1475 de Charles le Temeraire pentru că dusesese cu nemaipomenită repeziciune un mesaj la curtea regală a Ungariei. Dar aici e și multă fantezie. Să semnalăm doar că în actele parohiale găsim rînd pe rînd Vastiau, Vathiau, Wuateau, Huateau, Wasteau, Watiau sau Wateau: atît pentru familia pictorului din parohia Saint-Jacques, de pe malul stîng al Escaut-ului, cît și pentru alta, din parohia Saint-Géry, de pe malul drept al fluviului, care avea același nume fără să existe vreo legătură de rudenie între ele. Familia aceasta va număra și ea printre membrii săi un pictor, Julien Watteau, cel mai mic din cei patru copii, un artist de altfel mai mult decît mediocru, mort la 46 de ani, în 1718, după ce își făcuse o oarecare faimă în orașul său natal. Să remarcăm, în sfîrșit, preferința pentru prenumele Antoine, purtat de doi unchi ai lui Watteau, de el și de unul din frații lui mai mici, Antoine-Roch și Noël.

Jean Philippe Watteau era țiglar, meșter în breaslă, burghez așezat și stimat, știind să scrie și să citească. La Valenciennes i s-au încredințat o serie de lucrări destul de importante care i-au permis să-și cumpere o casă, s-o mobilizeze cum se cuvine, ajungînd să ocupe un loc de frunte printre mai marii orașului. Avînd posibilități și dorind să-i dea celui de-al doilea copil o educație corespunzătoare, l-a încredințat așa-numitei școli „de l’hostellerie du Château Saint-Jean”. Elevul crescuse, educat cu pioșie, dar după prima comuniune părinții trebuiră să se gîndească la meseria pe care

² *Vas-tôt*: umblă repede (N.T.)

avea să o îmbrățișeze într-o zi, ca sa-și înceapă de pe acum ucenicia. Constatară însă că adolescentul era, dacă nu firav, cel puțin de o constituție plăpândă, cu o fire melancolică, complet deosebit, ca fizic și ca moral, de părinții și frații săi. Jean-Philippe și Michelle Lardenois fură adânc mîhniți. În Flandra și în Nord vigoarea și voioșia au fost întotdeauna la mare cinste. Din timpuri străvechi trăiește aici o rasă de oameni puternici și foarte prolifici, rezistenți la muncă, gata oricînd de ceartă, amatori de chefuri și ospete, viteji în războaie. De sute de ori pămîntul acesta a fost invadat, călcat în picioare și jefuit de soldații imperiali, spanioli sau francezi, a cunoscut asalturi, incendii, jafuri, violuri și răpiri, dar nimic n-a zdruncinat mîndria și activitatea, fecunditatea și buna dispoziție a locuitorilor săi, fapt care se simte în opera numeroșilor pictori pe care i-a dat lumii. Iată de ce Jean-Antoine apărea în familia sa ca o tristă excepție. N-avea nici o vină. Era evident însă că trebuia să se renunțe la ideea de a-l face colaborator și succesor al tatălui său. Meseria de țiglar e grea și periculoasă; ea cere meseriași puternici și îndrăzneți. Iar Jean-Philippe nu putea conta pe fiul său, înalt, slab și timid, ca să facă din el un ucenic așa cum îi cereau rînduielile breslei. A trebuit să transmită atunci experiența sa profesională celui mai mic dintre copii, Noël, singurul în stare să se cațere pînă în vîrfurile clopotnițelor, să umble pe acoperișuri fără să amețească, să mînuiască țiglele și bucățile de ardezie. Ce se va întîmpla însă cu Jean-Antoine? Care-i va fi rangul social printre toți acești Watteau, care populau regiunea cu familiile lor numeroase și o vor popula și în viitor? Pentru că-l vom

vedea pe Louis, fiul lui Noël și nepotul lui Jean-Antoine, executînd, la mijlocul sec. al XVIII-lea, tablouri cu subiecte militare iar pe François, fiul acestui Louis, pictînd scene populare pînă în 1823 cînd a murit. Și unul și altul se făcuseră destul de cunoscuți sub numele de „Watteau de Lille“.

În cel mai rău caz, Jean-Antoine ar putea fi pictor, pentru că părea să nu-i placă decît desenul. Biografia sa, mai cu seamă Gersaint, au lăudat această vocație precoce iar dl. de Julienne afirmă că „părinții nu au dat ascultare decît înclinației fiului lor“. Probabil însă că s-au resemnat cu această situație fără plăcere și după multe discuții în familie. Desigur, erau destul de înstăriți ca să poată hrăni și întreține acest copil plătînd, însă alegerea unei astfel de meserii, în afară de riscurile pe care le comporta, însemna un fel de decădere într-o țară în care la procesiunile Fecioarei, urmate de toate breslele așezate în ordine ierarhică după reguli bine stabilite, pictorii locali defilau după maeștrii țigleri care-l aveau în frunte pe Jean-Philippe. Și aceasta nu pentru că maeștrii și veteranii artei picturii „ar fi fost disprețuiri în această regiune în care abundau colorisții. Găsim asemenea personaje înscrise în epoca respectivă, în registrele breslei lor, pusă sub ocrotirea sfîntului Luca: Robert Alardin, Girardin, Dropsy, Jacques Pater, Jean-Baptiste Guide, Mihnon, Jacques-Albert Gérin. Erau oameni priviți cu multă considerație. Mai era însă unul, care își obținuse cu greutate brevetul de meșter. E vorba de Julien Watteau, din parohia Saint-Géry, elevul lui Mignon, de care am amintit mai sus. El executa modeste picturi cu caracter religios, și reușise în cele din urmă să-și deschidă un atelier, să obțină

comenzi de la mănăstiri și să ajungă măcar ceva, dacă nu cineva. Ca un al doilea Watteau, chiar străin de primul, să se consacre în același oraș tot picturii era cel puțin o îndrăzneală. Dar, pînă la urmă, Jean-Antoine n-a pornit să studieze nici la Mignon nici la Julien Watteau: el plăti cele șase – „livres tournois”³ conform obiceiului și intră în atelierul lui Jacques-Albert Gérin.

Nu știm nimic din gândurile și impresiile copilului și adolescentului pe care, pentru comoditate, îl vom numi de aici înainte pur și simplu Watteau; pentru că misterul vocației este de nepătruns chiar și atunci cînd ereditatea încearcă să-l explice, ceea ce aici nici nu este cazul. De aceea, mai tîrziu vom alege o cu totul altă cale. Însă, cu toate adîncile transformări ale timpului, putem să ne dăm destul de bine seama ce se oferea atunci privirilor curioase ale lui Watteau. Orașul Valenciennes își pierduse strălucirea de altădată, dar încă mai păstra, cu toate canonadele lui Vauban și condițiile aspre impuse de Ludovic al XIV-lea, urme pline de noblețe și încă se mai mîndrea cu trecutul său glorios, acel trecut flamand atît de bogat în artiști iluștri, în meșteri meșteșugari, în negustori și industriași luxoși, atît de bogat, de asemenea, în neînfricați cavaleri și în fete frumoase, imortalizate de penelul lui Rubens, deopotrivă pricepute în arta dantelăriei și în întrecerile amoroase. Ocrotit de Saint-Gilles și așezat acolo unde Escaut-ul devine navigabil, legat prin destin de Condé, de Tournai și de Audenarde, de

³ *livre tournois*: monedă regală după modelul lirei, bătută la Tours pînă în secolul al XIII-lea (N.T.).

Gand și de Anvers, Valenciennes, acest vechi oraș fortificat, căruia ghiulelele și bombele îi loviseră de atâtea ori zidurile de apărare, era presărat cu clopotnițe și turnurile bisericilor Notre-Dame, Saint-Géry, Saint-Jacques, Saint-Marcou sau Saint-Nicolas și străbătut adesea de dangătul clopotelor mănăstirilor și de răsunetele fanfarelor și ale corurilor care însoțeau procesiunile. Desigur că melancolia canalelor, a ulițelor, a bastioanelor în ruine, a mlaștinilor din apropiere se potrivea cu tristețea care îl obseda pe adolescentul gânditor și încă de pe acum destul de suferind. Dar ceea ce îl interesa cu adevărat, ceea ce îi oferea motive pentru primele sale schițe luate în pripă pe stradă, erau chipurile și gesturile meșteșugarilor, ale vagabonzilor, ale bețivilor sau ale femeilor din hale. Și, fără îndoială, n-avea atunci altă ambiție decât să ajungă, când va fi stăpîn pe meseria lui, un pictor de scene familiale, în maniera artiștilor olandezi și flamanzi.

Dar ceea ce îl atrăgea și mai mult încă, în bisericile iradiate de focurile multicolore ale vitraliilor, erau cele cîteva admirabile pînze, cu care pe bună dreptate orașul se putea mîndri. La Saint-Jacques, o *Tăiere a capului Sfîntului Ioan* de Anton Van Dyck; la Notre-Dame-de-la-Chaussée o *Coborîre de pe cruce* de Rubens; tot acolo, la Notre-Dame, o *Închinare a magilor* de Martin de Vos, „*retabilul*”⁴ de la Saint-Jean executat tot de acesta; un *Calvar* de Janssens și o *Parabolă* de Gaspard de Crayer, din biserică dominicanilor. În împrejurimile orașului,

⁴ Ornament arhitectural, pictat sau sculptat, așezat în spatele altarelor, în bisericile catolice (N.T.)

la Vicoigne, patru pînze de același autor încadrate în retabil; la Saint-Amand, o *Pietà de Otto Venius* și mai ales minunatul triptic al lui Rubens, în care o tragică *Lapidare sta față în față* cu o luminoasă *Bună Vestire*, ceea ce-i provoca adolescentului emoție și teamă, ori de cîte ori se deschideau voleturile⁵. Desigur că astăzi aceste nume și aceste merite ni se par inegale și poate adesea sîntem nedrepti față de unii dintre ei. Dar să ne închipuim ce putea reprezenta atunci pentru Watteau, un necunoscător încă bîjbîind, această pictură bogată, măiestrită, caldă, a marilor flamanzi din sec. al XVII-lea, maeștri ai formelor vaste și ai coloritului fastuos. Mai ales Rubens trebuie să-i fi lăsat o impresie de neuitat, făcîndu-l să regăsească străfundul rasei sale, sufletul însuși al pămîntului patriei, atunci cînd, cu modestie, încerca să înțeleagă tehnica acestor lucruri minunate.

Desigur că nu la Jacques-Albert Gérin putea el să se inițieze, cînd lua lecții în „sala mare de pictură” din strada Monseigneur-le-Gouverneur. Tatăl a trei băieți și opt fete, Gérin avea mare nevoie de bani și de aceea se străduia să obțină de la consilierii municipali sau de la mănăstiri cît mai multe comenzi, astfel ca să treacă drept pictor semioficial al orașului și în același timp să aibă elevi mai mulți chiar decît Mignon sau Julien Watteau. Aproape întreaga lui operă s-a pierdut în timpul războaielor Revoluției. S-au mai păstrat doar o mică pînză alegorică în muzeu și un *Sfînt Egidius* în capela Spitalului; ele ne dau însă o foarte slabă idee asupra picturii sale. Gérin era un pedant încorsetat în formule. Metoda

⁵ Obloanele laterale ale retabilului (N.T.)

lui de predare, excluzînd studiul după natură, se mărginea să ceară recopiarea propriilor sale lucrări, reproducerea aranjamentelor pretențioase, a tonalităților artificiale cărora le făcea o prezentare dogmatică. Ca atîți profesori academicieni de mai tîrziu, Gérin nici nu bănuia măcar că una din obligațiile sale trebuia să fie grija față de caracterul și instinctele elevilor săi. De așa ceva nici nu era de altminteri în stare; în schimb le umplea capul cu știința lui eronată pe care le-o oferea în doze egale, ca pe niște straturi succesive, socotind că obligația lui se oprește aici, în asemenea condiții, un începător sensibil nu putea decît să se ofilească, să se simtă ca otrăvit; în orice caz nu putea să învețe nimic altceva decît lucruri pe care avea să le uite destul de repede. În această situație neplăcută, singura compensație pentru Watteau a fost cunoștința cu sculptorul Antoine Pater, care-și avea atelierul în strada Tournai, și căruia avea să-i facă mai tîrziu un viguros portret. Pater era un om talentat care, cu tot caracterul lui posomorît, a obținut mai tîrziu în orașul său comenzi importante, statui, decorațiuni cu teme de război, tîmplărie pentru orga de la Notre-Dame, asigurîndu-și stima și aproape gloria. Însă cînd l-a cunoscut Watteau n-avea nici o faimă, trăia strîmtorat, împreună cu soția și cei doi copii dintre care unul, Jean Baptiste Pater, avea să fie – cine ar fi crezut? – elevul și prietenul acestui elev zgribulit al lui Gérin, venit să asculte, în modestul lor atelier, cuvintele unui sculptor de statui, unui cioplitor în piatră sau în lemn, puțin cultivat, morocănos, dar oricum vorbind, ca un artist înnăscut ce era, o altă limbă decît nepriceputul din strada Monseigneur-le-Gouverneur.

Ucenicia, dacă putem spune așa, a durat patru ani, îngrozitor de lungi, monotoni, nefolositori și seci. Watteau se plictisea. N-a rămas nici urmă de vreo lucrare, chiar foarte modestă, care să-i fi fost încredințată în acest timp și nici vreo dovadă că ar fi încercat să concureze pentru o slujbă oarecare. Nu câștiga nimic, iar familia nemulțumită și de sănătatea lui șubredă și de profesia pe care și-o alesese se neliniștea că adusese pe lume un bun de nimic, un visător. În dialectul local există un cuvânt intraductibil pentru a defini genul acesta de ratați: ei sînt numiți „puiseux”⁶. Oare meșterul țiglar și Michelle, soția lui, atît de harnici, veseli, înstăriți și stimați, strecuraseră în familia lor un „puiseux”? O asemenea teamă nu putea să nu influențeze purtarea lor față de acest trist urmaș, această gură care mîncă de pomană. Nu știm nimic, dar observăm că, atunci cînd va mai reveni la Valenciennes, Watteau nu-și va picta nici mama, nici tatăl și reținerea aceasta spune mult. Tînărul trebuie să fi suferit de pe urma surdei ostilități pe care o găsea la ai săi. Mai suferea, desigur, și de nepriceperea sa artistică așa încît, în anul 1702, cînd a murit Gérin, n-a avut de ce să regrete o învățătură pe care n-o primise. Dar trebuie să fi suferit și de altceva. La optsprezece ani, cu tot fizicul său debil, era destul de tulburat de pubertate ca să nu se gîndească la femeie și la misterul dragostei fizice. Watteau era însă pios, foarte timid, rece și stingher și mai ales sărac. Era sentimental și prea puțin făcut să intre în vorbă cu fetele frumoase, cărnose și provocatoare, lacome de bucate gustoase și de plăceri, pe care le vedea

⁶ persoană slabă, neputincioasă (N.T.)

CUPRINS

Cuvânt înainte.....	5
PARTEA ÎNTÎI: VIAȚA PICTORULUI	
I. Familia și nașterea artistului: începuturi și plecarea la Paris.....	9
II. Zile grele la Paris: lucrul la Gillot.....	23
III. La Claude Audran.....	37
IV. Înapoi la Valenciennes.....	49
V. De la Sirois la Academie.....	61
VI. Studii de teatru și de peisaj. Viața la Crozat.....	73
VII. De la Crozat la Londra și la Nogent. Moartea.....	89
PARTEA A DOUA: OPERA	
VIII. Evoluția artistului și scenele de comedie italiană.....	105
IX. Pastorale și serbări galante.....	119
X. Tehnica și compoziția.....	133
PARTEA A TREIA: JUDECATA CONTEMPORANILOR	
XI. Lipsa de înțelegere a prietenilor.....	151
XII. Caracterul și boala.....	169
XIII. Familia spirituală a lui Watteau.....	187
PARTEA A PATRA: ECLIPSĂ ȘI RENAȘTERE	
XIV. Maestrul fără școală.....	197
XV. Watteau și modernii.....	213
BIBLIOGRAFIE.....	225
NOTE.....	231